

Ελληνικά κλήματα στις

Του ΗΛΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ

ΟΤΑΝ ΤΟ 1420 οι Γενοβέζοι και οι Πορτογάλοι κατά τις εξερευνησεις τους στις ακτές της Αφρικής και στον Ατλαντικό αποβιβάζονται στη Μαδέρα, στο νησί των «μαδερικών», της ξυλείας, ο Πορτογάλος πρίγκιπας Ερρίκος ο Θαλασσοπόρος όρισε διοικητή του νησιού τον καπετάνιο Ζάρκο. Το νησί με την πυκνότητα βλάστηση και το πλήθος των δέντρων εντυπωσίασε τους πρώτους Ευρωπαίους που το ανακάλυψαν. Ο πρίγκιπας, αφού διέταξε την εντατική εκμετάλλευση της ξυλείας και την αποψίλωση περιοχών του νησιού, όρισε να φυτευτούν αμπελώνες με κλήματα που μετέφερε από την Κρήτη και την Κύπρο ή με ποικιλίες ελληνικής προελεύσεως από χρόνια γνωστές στην Ιβηρική Χερσόνησο, όπως είναι τα διάφορα μοσχάτα και οι μαλβαζίες. Η παραπάνω ιστορία, μάλλον παλαιότητα ως θρύλος ή παράδοση με ιστορικό πυρήνα (δεν γνωρίζω, προσωπικά, παλιές πηγές που να την αναφέρουν), κάνει την εμφάνισή της ως επιστημονική υπόθεση με πολλές πιθανότητες να ισχύει, ουσιαστικά μόλις στον περασμένο αιώνα. Περιηγητές, ιστορικοί, παραδοξολόγοι ή έγγραφα, αν και κάνουν λόγο για μεταφορά κλημάτων στην Ιταλία και αλλού, δεν αναφέρουν απολύτως τίποτε σχετικό για τη Μαδέρα. Η ιστορία θα γενικευθεί ως ανακρίβητη πίστη στον 16ο αι., όταν τα κυπριακά, κρητικά, αλλά και τα «ελληνικού στυλ» κρασιά από Ιταλία, Ιβηρική, Μαδέρα, γνωστά ως Romania,

Rumney, vino Greco, θα αποτελέσουν τα φημισμένα και περιζήτητα κρασιά της εποχής της Αναγέννησης. Τότε αναφέρονται μεταφορές κλημάτων στην Ιταλία και τη Δυτική Μεσόγειο. Όπως οι Πορτογάλοι έτσι και οι Ισπανοί πιστεύεται ότι φύτεψαν το 1490 στα Κανάρια Νησιά, εκτός των άλλων, και κλήματα από τη Κρήτη και όλον τον 16ο αι. το Canary sack θα γίνει το ιδιαίτερα δημοφιλές κρασί της Αγγλίας.

Εχει χαρακτηριστικά διατυπωθεί από ιστορικούς ότι στα τέλη του 15ου και όλο τον 16ο αι. η Κύπρος, τα νησιά του Αιγαίου και ειδικά η Κρήτη, δηλαδή η πάλαι ποτέ Ρωμανία, βυζαντινή αυτοκρατορία, «εξήγαν μαζί με τα εκλεκτά κρασιά και τα λάδια και πλήθη λογίων και καλλιτεχνών που καταλάμβαναν υψηλά αξιώματα από το Σινά ως την Ισπανία, από την Αγγλία ως την Ρωσία». Και όπως στην ελληνική παράδοση η οينوποισία ταυτίζεται με το ταξίδι, η θάλασσα με το κρασί και τα σκάφη με τα ποτήρια, άνθρωποι, κρασιά και κλήματα από τη Ρωμανία ταξιδεύουν ως την Ρωσία, την Ιταλία, Ισπανία, Αγγλία, την Μαδέρα, τα Κανάρια Νησιά και τις νέες χώρες πέραν του Ατλαντικού. Στην κατηγορία αυτή των ανθρώπων που ταξιδεύουν και περιπλανώνται προσφέροντας τις στρατιωτικές ή ναυτικές υπηρεσίες κατά τους χρόνους των Ανακαλύψεων ανήκουν οι Greci di ventura. Ένας από αυτούς ο ονομαστότερος της εποχής είναι ο στρατιώτης και ποιητής Μιχαήλ Μάρουλλος Ταρχανειώτης (1453-1500). Στην ποίησή του αφού υμνήσει, όπως ήδη



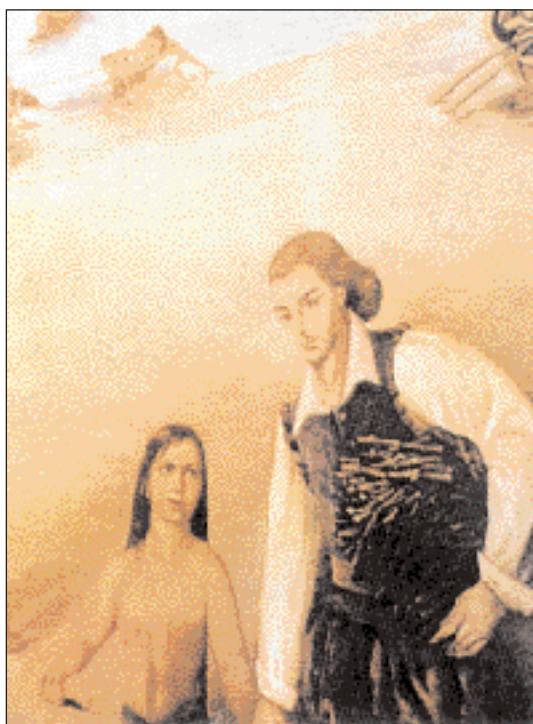
αναφέραμε, τον Διόνυσο και το κρασί, θα αποκαλέσει τον Ωκεανό πατρίδα των ανθρώπων, πατέρα του κόσμου που τα πάντα περιβάλλει.

Στους δρόμους του Ωκεανού τα ίδια αυτά χρόνια είχαν ανοιχτεί μαζί με τα ελληνικά κρασιά και κλήματα και πλήθος ανωνύμων Ελλήνων, οι Greci di ventura ή Griegos de Levante, που συμμετείχαν στις πορτογαλικές και ισπανικές υπερπόντιες περιπλανήσεις και κατακτήσεις. Ρόδιοι, Κρητικοί, Πελοποννήσιοι, Κερκυραίοι, Κεφαλλίνες συμμετείχαν στην εκστρατεία του Κολόμβου και Μαγγελάνου. Έλληνες ναυτικοί υπήρχαν στο πλήρωμα του Σεμπάστιαν Καμπό κατά την εκστρατεία στην Βραζιλία. Έλληνες πλοηγοί αναφέρονται ξαφνικά να αναλαμβάνουν ως οι πλέον έμπειροι για να οδηγήσουν φημισμένους καπετάνιους στις πιο άγνωστες θάλασσες της αμερικανικής ηπείρου. Μένει βεβαίως να προσδιορισθεί επιστημονικά τι αντιπροσωπεύει και τι ακριβώς σημαίνει το Greco, Griego κάθε φορά που αναφέρεται χωρίς περαιτέρω διευκρινίσεις. Πάντως αξίζει να σημειωθεί (αν και χρειάζεται έρευνα για την χρονολογία της καθιέρωσής του) ότι το ισπανικό όνομα gringo, κυρίως γνωστό σε μας από τα γουέστερν, ετυμολογείται από τους Ισπανούς και τους Αγγλούς γλωσσολόγους από το grie(n)go, griego. Σήμαινε αρχικά τον Έλληνα, ξένο, παράξενο και μη Ισπανό και αργότερα στις ισπα-

νικές αποικίες τον μη ισπανόφωνο, τον Αγγλο και τον Γάλλο.

Κρητικοί και κλήματα στην Αμερική

Ιδιαίτερως ενδιαφέρουσα και σημαντική είναι η συμμετοχή των Κρητικών στην ισπανική κατάκτηση της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής. Η συμμετοχή τους συμπίπτει με την εκεί εισαγωγή ελληνικής (και μάλιστα κρητικής) προελεύσεως κλημάτων, ήδη μεταφυτεμένων και καλλιεργούμενων σε Νότια Ιταλία, Σικελία, Ιβηρική, στη Μαδέρα και στα Κανάρια Νησιά. Είναι γνωστό ότι οι κονκισταδόρες έφερναν μαζί τους κλήματα και ο Κορτές υποχρέωνε τους γαιοκτήμονες να φυτεύουν αμπελώνες. Οι ανάγκες των εποίκων, τόσο για προσωπική κατανάλωση και λατρευτικές συνήθειες (Θεία Ευχαριστία), όσο και για την προμήθεια στόλου και στρατού επέβαλαν μια ειδική μέριμνα για την αμπελοκαλλιέργεια. Η οينوπαραγωγή π.χ. στο Μεξικό αρχίζει το 1524, όταν ο Κορτές όρισε ότι κάθε Ισπανός καλλιεργητής βασιλικών κτημάτων, για κάθε εκατό Ινδιάνους που απασχολούσε έπρεπε να φυτεύει χίλια κλήματα. Η παραγωγή κρασιού υπερέβη τις προσδοκίες των Ισπανών κατακτητών και γρήγορα το μητροπολιτικό κέντρο αισθάνθηκε απειλούμενο, απαγορεύοντάς την. Η άμπελος και ένα εί-



◀ *Βέργες δεματωμένες που κρατάει υπό μάλης ο επίδοξος αμπελονργός πήγαν στον νέο κόσμο για να φύτευθούν και να γεννήσουν κλήματα όμοια με εκείνα της Γηραιάς Ηπείρου. Ελαιογραφία, Casa Pedro Domecq, Μεξικό (πηγή: Στανρούλας Κονράκος, «Τα Κρητικάκια. Αμπέλια και κρασί στις οελίδες της Κυριακάτικης Καθημερινής», Αθήνα 2000).*

Χώρες του Ατλαντικού



▲ Η οσμειοχή των Griegos και μάλιστα των Κρητικών στην ισπανική κατάκτηση της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής συμπίπτει με την εκεί εισαγωγή και ελληνικής προελεύσεως κλημάτων, ήδη μεταφνημένων και καλλιεργούμενων από χρόνια στη Νότια Ιταλία, Σικελία, Ιβηρική, στη Μαδέρα και στα Κανάρια Νησιά (Πηγή: «The illustrated Greek Wine Book», ed. Olive Press Publications Corfu 2000).

δος κρασιού με μέλι δεν ήταν βέβαια άγνωστα στην προκολομβιανή Αμερική, όμως τα κλήματα των νέων καλλιεργειών προέρχονταν από τη Μεσόγειο. Τα υβρίδια αυτής της προκολομβιανής αμερικανικής αμπέλου θα χρησιμοποιηθούν ευρέως στην αναμπέλωση της Ευρώπης κατά τους δύο τελευταίους αιώνες ως πλέον ανθεκτικά στη φυλλοξήρα.

Επανερχόμενοι στο θέμα μας, πρέπει να τονίσουμε ότι η παρουσία των Ελλήνων στις κατακτήσεις δεν σχετίζεται προφανώς με την πολιτική μεταφοράς κλημάτων στην Αμερική, απλώς αξίζει να σημειωθεί η συγκυρία και σύμπτωση. Έχει πάντως υπογραμμισθεί από ιστορικούς του οίνου και μάλιστα των χρόνων των Ανακαλύψεων, ότι τα γλυκά κρασιά της Κρήτης και μάλιστα οι μαλβαζίες (κρητικές, ισπανικές, πορτογαλικές) βοήθησαν πολύ στα υπερπόντια ταξίδια και στην ανακάλυψη των νέων χωρών. Μεταφράζουμε μια χαρακτηριστική θέση: «Ο Μαγγελάνος ξόδεψε περισσότερα για την προμήθεια σε κρασιά, παρά για εξοπλισμούς και οι Πορτογάλοι ανακάλυψαν πολύ νωρίς, πολύ πριν

από τους τελευταίους αποίκους, πειρατές και ναυτικούς με τα οινοπνευματώδη, ρούμι κλπ., ότι τα δυνατά κρασιά χραισμεύαν διπλά στα μεγάλα ταξίδια. Προμηθεύονταν λοιπόν τον μαλβαζία της Κρήτης σε βαρέλια για να πίνουν, αλλά και για να τα έχουν σαν σαβούρα στο ταξίδι τους μέχρι τις Ινδίες και πάλι πίσω».

As αναφερθούμε λοιπόν συνοπτικότερα στις λιγοστές μαρτυρίες παρουσίας Ελλήνων στην κατάκτηση της Αμερικής, και οι οποίοι αμέσως ή εμμέσως σχετίζονται με την εκεί σύγχρονή τους μεταφορά κλημάτων από τη Μεσόγειο και τη νέα αμπελοοινική αμερικανική πραγματικότητα. Οι Κρητικοί Darodas ή Rodo που τους συναντούμε τον 16ο αι. στη Σεβίλλη, στην Πολωνία και Μολδαβία (και οι οποίοι πιθανότατα, όπως ο Manoli Rodo από το Ρέθυμνο, ασχολούνταν και με το εμπόριο κρασιού) είχαν συμμετάσχει στην κατάκτηση του Μεξικού και της Γουατεμάλας. Επίσης ο Κρητικός Manuel Griego de Candia πραγματοποίησε την περίοδο 1505-1525 τουλάχιστον τρία ταξίδια μεταξύ Ισπανίας και Μεξικού και το 1525 -1530 βρίσκεται εγκατε-

στημένος στη Βέρα-Κρουζ όπου κατείχε το σημαντικό πόστο του επιθεωρητή των πλοίων. Πιθανότατα συμμετείχε στην προετοιμασία και συγκέντρωση των εφοδίων (σίγουρα και άφθονου κρασιού) με στόχο την εκστρατεία και κατάκτηση του Περού (1526-1533), όπου πρωταγωνίστησαν και άλλοι Έλληνες υπό τον θρυλικό Πέτρο Κρητικό, Pedro de Candia, στενό συνεργάτη του Πιζάρου. Ο Πέτρος ο Κρητικός ανήκε πιθανότατα στους estradiots (όπως ο Ταρχανειώτης και πιθανώς κάποιοι Darodas) και επέφερε τολμηρές τεχνικές βελτιώσεις στο πυροβολικό των κατακτήσεων. Αποτελούσε επίλεκτο μέλος της θρυλικής «δεκατριάδος», trece de la fama, δηλαδή ανήκε στους φημισμένους δεκατρείς πρωτεργάτες της κατάκτησης των Ινκας και των πρώτων εποίκιστών του Κούσκο. Στα ίδια αυτά χρόνια των κατακτήσεων εισάγονται και τα μεσογειακά, πιθανότατα από τη ρηρς ελληνικής προελεύσεως κλήματα στην Αμερική.

Σύμφωνα δε με πρόσφατες έρευνες είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε σήμερα τόσο τη χρονολογία εισαγωγής των πρώτων κλημάτων στην Νέα Ηπειρο και σε λίγο με βάση τη μελέτη του DNA την απώτερη προέλευσή τους. Μέχρι σήμερα οι περισσότεροι ερευνητές θεωρούν πολλές ποικιλίες της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής μεσογειακής και λεβαντινικής, δηλαδή ανατολικομεσογειακής προελεύσεως, όπως είναι και αυτές της Ιβηρικής Χερσονήσου. Έτσι στο Μεξικό τα πρώτα κλήματα θεωρείται ότι φυτεύτηκαν το 1522, στη Βραζιλία το 1532, στην Αργεντινή το 1536, στον Παναμά το 1539, στο Περού το 1547 και στη Χιλή το 1554. Μετά μάλιστα την κατάκτηση των Ινκας, ήδη στα τέλη του 16ου αι. οι νότιες ακτές του Περού και η Χιλή παρήγαγαν άφθονο κρασί για να τροφοδοτούν όλες τις ισπανικές κτήσεις μέχρι και τη Μανίλα. Βασική ποικιλία που μεταφέρθηκε από την Ισπανία ήταν το λεβαντινικό μοσχάτο, το οποίο είχαν γνωρίσει οι Σταυροφόροι στη βυζαντινή ανατολική Μεσόγειο και μεταφέρει στη Δύση.

Ήδη στα 1578 ο φημισμένος Άγγλος πειρατής Sir Francis Drake στον κόλπο του Βαλπαράϊζο συνάντησε έναν Ιωάννη Γκριέγκο, ελληνικής γενιάς (one John Griego, a Greeke borne), τον οποίο πήρε μαζί του ως πιλότο για να τους οδηγήσει σε λιμάνι του Περού και κούρσεψε ένα καράβι που πήγαινε από τη Χιλή στο Περού με χίλια επτακόσια εβδομήντα ασκιά κρασί. Στη Λίμα ένας άλλος Γκριέγκο, ο Zorzi, είχε αποκτήσει τεράστια περιουσία και την ίδια χρονιά που ο πειρατής κρασιών Sir Francis Drake επέδραμε στις ακτές της Χιλής και του Περού (1578) ένας άλλος Άγγλος πειρατής ο Thomas Cavendish συνελάμβανε τον Κεφαλόβιτη καπετάνιο του ισπανικού στόλου

των Δυτικών Ινδιών, Ιωάννη Φωκά (Juan de Fuca). Μια δεκαετία αργότερα ο Cavendish ευρισκόμενος στη Νότια Αμερική θα μνημονεύσει one George, a Greek, a reasonable pilot for all the coast of Chili. Είναι η εποχή του μεγάλου ανταγωνισμού Ισπανών και Αγγλών, της ναυμαχίας της Ναυπάκτου (1571), εποχή που σημειώνεται μια συνεχής συμμετοχή Ελλήνων ναυτικών στα ισπανικά πληρώματα. Είναι, τέλος, η εποχή που ένας ακόμη φημισμένος Greco, Κρητικός, μεταβαίνει και εγκαθίσταται στην Ισπανία, ο ζωγράφος Δομήνικος Θεοτοκόπουλος.

Ο ατλαντικός κόσμος των Ελλήνων

Griegi, gringi, και vini greci... στους Ωκεανούς από τον Ατλαντικό ως τον Ινδικό. Αν όντως μπορεί να γίνει λόγος για κάποια συμβολή των Γραικών στις μεγάλες ανακαλύψεις, η συμβολή αυτή είναι ναυτική και κρασιά. Κρασιά μονοβασιές, μοσχάτα και κλήματα... Ανθρωποι και κρασιά, καράβια και εμπορία, χώρες και πολιτείες χαμένες ή άγνωστες, για να εξάψουν τη δημιουργική φαντασία του Κόντογλου και ημών των ευφραντώντων. Και το κέντρο βάρους της αλήθειας, πέρα από τα αρχαία και τις υπαινικτικές ή ρητές μαρτυρίες; Στη μυθολογία των ανακαλύψεων και περιπλανήσεων στους οίνοπες πόντους... Ο μύθος ταξιδεύοντας έχει στα αμπάρια του κλήματα και κρητική μονοβασιά, malvasia, επιθυμίες, νοσταλγία και αλήθεια. Μύθοι και θρυλούμενα, γοργόνες και Αλέξανδροι, Ατλαντίδες και χώρες των Μακάρων, Μαδέρα, Κανάρια Νησιά, κυπριακά και κρητικά κλήματα στα ωκεάνια πέρατα αρδεύουν με τα μυστικά ρεύματά τους τη μοίρα και τα έργα των ανθρώπων.

Έτσι από τους Τυρρηνούς πειρατές που καταδιώκουν τον Διόνυσο ως τον πειρατή κρασιών Sir Francis Drake με πλοηγό τον Ιωάννη Γκριέγκο στις θάλασσες της Χιλής και του Περού, το κρασί συνεχίζει να γεννά ιστορίες στον νέο οίνοπα πόντο, τον Ατλαντικό, ιστορίες των οινόφιλων ανθρώπων του Ποσειδώνα και Βάκχου, ανθρώπων της Μεσογείου, Ρωμιών, Ιταλών, Ισπανοπορτογάλων κατά τις υπερπόντιες, υπερωκεάνιες αποδράσεις και μετατοπίσεις τους. 🍷

Βιβλιογραφία:

Anagnostakis Ilias, «Over the wine-dark sea. Tracing Greek wine through the Middle Ages», «The illustrated Greek Wine Book» (ed. Nico Manassis), Olive Press Publications Corfu 2000.
Canoutas S.G., «Christopher Columbus, a Greek Nobleman», New York 1943.
Hidalgo Luis, «La Viticultura Americana y sus raíces», Madrid 1990.